

الانوار

العدد 2314 - 5 ديسمبر 1995
ALKWAKEB
2314-5-12-1995

● **عاشت مسلمة
وماتت مسلمة
ودفنت في
مقابر المسلمين**

● **ماذا قالت في
وصيتها
الأخيرة؟**

● **حقيقة علاقتها
باليهود
والملك فاروق**

● **دليل براءتها
أمر جمال
عبد الناصر**

ليلي مراد
عدد خاص
العدد 1 جنية

יהודים באור הזרקורים

היהודים בקולנוע
ובתאטרון במצרים

مصمم اللطيفان
الإنتاج والتوزيع: الطيفان
مطبعة: مطبعة الطيفان
عدد صفحات: 100
عدد النسخ: 1000

שחקניות הקולנוע היהודיות נגמה אברהים (למעלה)
וראקיה אברהים, שנות ה־40
מימין: גיליון דצמבר 1995 של כתב העת "אלנואכב"
(הכוכבים), שהוקדש לזכר לילא מראד

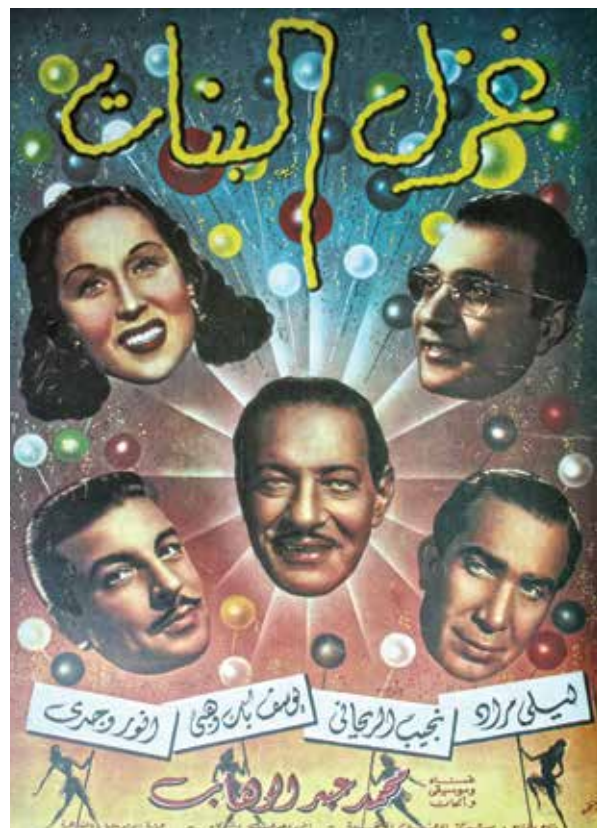
איל שגיא ביזאוי

חלוץ צנוע ונשים על הבמה

ב־1870 הציג לראשונה יעקב ג'יימס צנוע את התאטרון המערבי בפני הקהל המצרי. צנוע, שעיקר עיסוקו היה בעיתונות, היה היהודי אשר השפיע יותר מכול על התרבות המצרית המודרנית. הוא חיבר מחזות באיטלקית ובצרפתית שעסקו באורחות החיים במצרים וכן אופרטה בערבית מצרית, ראשונה מסוגה במרחב, שזכתה להצלחה רבה. שליט מצרים החדיב אסמאעיל כינה את צנוע "מולייר של מצרים", הזמינו להעלות מחזות בארמונו ועודד אותו להקים תאטרון. צנוע הקים את התאטרון הראשון במצרים ב־1870, וייסד

מצרים הייתה חלוצת התהליכים הפוליטיים, החברתיים והתרבותיים בעת החדשה במזרח התיכון כולו. אמנים ויוצרים נתקבצו אליה מרחבי העולם הערבי, השתקעו בקהיר ובאלכסנדריה והפכו את מצרים למרכז התרבות הערבית. לקראת סוף המאה ה־19, עם ההתוודעות לתרבות אירופה והחשיפה לתהליכי מודרניזציה ותוך ניסיון לגבש זהות מצרית לאומית, הגיעו למצרים התאטרון במתכונתו המערבית והקולנוע. שתי אמנויות אלו היו אמצעי לעיצוב התרבות המצרית בפרט והערבית בכלל, ואישים יהודים הרימו תרומה חשובה להתפתחותן.

איל שגיא ביזאוי - חוקר תרבות וקולנוע מצרי. מלמד קולנוע מצרי ותרבות ערבית פופולרית באקדמיה "בצלאל" ובמכללה האקדמית ספיר. מביים סרט דוקומנטרי על אודות הסרט הערבי של יום שישי.

"שאלום" (ליאון אנגל, בסרטי תוגו מזרחי) בשער הספר "היהודים והקולנוע במצרים"

לילא מראד בכרזת הסרט "בנות אלאכאבר" (בת הנכבדים, 1935)

כרזת הסרט "עז'ל אלבנות" (פיתוי הבנות, 1949), בראשה מ' עבד אלווהאב ולילא מראד

עבור נשים, ומיליא דניאן - בכירת שחקניות הטרגדיה. שחקניות אלו סללו את הדרך לנשים מוסלמיות, שהחלו להופיע במחצית הראשונה של המאה ה־20. בין השחקניות היהודיות היו שגילמו תפקידי אופי של נשים מבוגרות, כדוגמת אסתר שטאח ונגמה אבראהים; אחרות, בהן נג'א סאלם וכאמיליא (ליליאן ויקטור כהן), נודעו בתפקידי האישה המודרנית-הבורגנית המפונקת, היפה והמינית, תפקיד שכאמור נשמר לשחקניות יהודיות ונוצריות. חלקן פעלו עד שנות ה־80.

מלבד התאטרון המצרי "הכללי", שפנה לחברה המצרית כולה, פעל תאטרון יהודי במסגרת קהילתית. יהודי מצרים האשכנזים, תנועות הנוער וחברי התנועות הציוניות פיתחו אגודות דרמטיות ולהקות תאטרון שפעילותן נמשכה עשרות שנים. היהודים המזרחים העדיפו כנראה להשתלב בפעילות הכללית, שאפשרה להם להפוך את המשחק למקצועם, ופעילותם התאטרלית במסגרת הקהילה היהודית הצטמצמה לחגים בלבד.

יהודי מצרים באמנות השביעית

תעשיית הקולנוע במצרים הייתה בראשיתה בידי זרים. יהודים עסקו אז בעיקר ביבוא סרטים, בהפצתם ובניהול אולמות הקרנה, ובהמשך היו שעסקו בצילום, בעריכה ובמקצועות שמאחורי המצלמה. צעירים מצרים נסעו לצרפת ולאיטליה ללמוד את התחום, ושחקני תאטרון מצרים החלו להופיע בסרטים עלילתיים. חלקם היו יהודים, ותרומתם לתרבות המצרית והערבית זוכה להערכה גם כיום. בין השחקנים היהודים בלטו הנשים. ברוב הסרטים המצרים הראשונים השתתפו שחקניות יהודיות ובהן אד'ל לוי, ויקטוריה כהן וויולט סידאוי.

הבמאי היהודי תוגו מזרחי, יליד אלכסנדריה, היה מחלוצי הבימאים והמפיקים של הקולנוע המצרי ויצר עשרות סרטים

להקת תאטרון שהציגה את מחזותיו. תחילה הועלו מחזות שצנעו תרגם לערבית, ועד מהרה כתב מחזות מקוריים בשפת הדיבור הערבית-המצרית. רוב מחזותיו הם קומדיות חברתיות שעסקו בחברה המצרית ובערכיה, ובעיקר בהתמודדות עם תרבות המערב. הגיבורה במחזהו "אלבנת אלעצ'רה" (הנערה המודרנית) דבקה בערכי המערב ונאלצה לנטוש את ערכי החברה שחייתה בה לאחר שנמנע ממנה להינשא לבחיר לבה; הקהל התערב בהצגה ודרש מצנע להשיא את הבחורה בסוף החלק השני. בהצגתו "אלצ'תאן" (שתי הנשים, הצרות) ביקר את הפוליגמיה שנהגה במצרים, אך הח'דיב מרובה הנשים נפגע מהצלחתה ואילץ אותו להורידה. צנע לא היסס לצאת נגד הבריטים ונגד מדיניות הממשלה. בשנת 1872, שנתיים לאחר שעודד את "מולייר המצרי" לפתוח תאטרון, אילץ הח'דיב את צנע לסגור אותו. על אף שהתאטרון היה עיסוק שולי בחייו ולמרות הזמן הקצר שבו פעלה להקתו, היה צנע חלוץ הפעילות התאטרלית בארצו. הוא הניח את היסודות ליצירה קומית בעלת מאפיינים ביקורתיים חברתיים, המתייחסת לנושאים המעסיקים את החברה המצרית ומדברת אל החברה בשפתה. יש הזוקפים לזכותו את העלאתן של נשים שחקניות על הבמה. נשים יהודיות בלטו בתאטרון המצרי בראשית דרכו. בחברה המוסלמית המסורתית נחשבו נשים שהופיעו בפני קהל גברי לנשים זולות ומופקרות. בתחילה, דמויות הנשים בתאטרון המצרי גולמו בידי גברים, שעטו בגדי נשים והסתירו את זקנם. פתרון אחר נמצא כאשר מחזאים כיעקב צנע ליהקו נשים שאינן מוסלמיות, מהקהילה היהודית ומהקהילה הנוצרית-הסורית (נשות הקהילה האירופית במצרים לא ידעו ערבית די הצורך). בסוף המאה ה־19 התפרסמו בתאטרון המצרי שחקניות יהודיות ובהן מ'ג'ים סמאט, שפרצה את הדרך לבימת התאטרון

ה-60 - למרות "מבצע קדש" ותוצאותיו. עיקר עיסוקה היה בתאטרון ובשירה, אולם רוב פרסומה נבע ממשחקה בעשרות סרטים המשודרים עד היום. בסרטיה התפרסמה בגילום נשים רעות וממורמות. בסרט "רִיָא וּסְפִינָה" (1953), שהתבסס על מקרה אמיתי, גילמה אחת משתי אחיות שרצחו נשים עשירות, גנבו את תכשיטיהן וקברו את הגופות בביתן. בעקבות הצלחת הסרט היא הקימה להקת תאטרון והעלתה עמה מחזות שכתב בעלה, עֶבָאס יוֹנֵס. באחת מהצגות אלו, "סֵר אלְסַפְאָה רִיָא" (סוד הרוצחת ריאה), הביע את הערצתו למשחקה קצין בשם אֶנְנֵר אלְסַאדָאָת; בתמורה, היא תרמה את הכנסות ההצגה לצבא המצרי. לביטוי תמיכתה במצרים ובלאומיות המצרית, השתתפה נגמה אברהים בהצגות דוגמת "אֶלְעֵאא'ד מֵן פִּלְסִטִין" (השב מפלסטין) ו"אֶלְצֵהִינִי" (הציוני), והצטלמה עטויה בדגל מצרים. במחוות הוקרה ממשלת מצרים מימנה עבורה טיפולים רפואיים במשך 13 שנים, עד לפטירתה בשנת 1976. יש הטוענים שהתאסלמה, אך ייתכן שנשארה ביהדותה.

סינדרלה פוגשת את סאדאת

הזמרת והשחקנית היהודייה לִילָא מְרָאד כונתה "סינדרלה של הקולנוע המצרי" ו"הגיטרה של המוזיקה הערבית". שיריה וסרטיה משודרים כיום ברחבי העולם הערבי, חלק מן הקלסיקה של התרבות הערבית המודרנית. לילא מראד נולדה בקהיר, למשפחה שרבים מבניה עסקו בתחום המוזיקה. המוזיקאי מְחַמַד עֶבְד אַלְוַהַב בחר בה לככב לצדו באחד מסרטי המצליחים, "יִחְיָא אלְחַב" (תחי האהבה, 1988). במרבית סרטיה של תוגו מזרחי גילמה לילא דמות של נערה אריסטוקרטית עדינה ושובת לב, המסמלת את מידותיה הטובות של מצרים ואת ערכיה המוסריים. בסרט "לִילָא בְּנַת אַלְרִיף" (לילא בת הכפר, 1941) גילמה נערה כפרית, אלגוריה למצרים, הנישאת לבן דודה הרופא שחי חיי הוללות בעיר הגדולה - סמל למפגש בין ערכי המערב לאלו של מצרים. בסרט מוכיחה הכפרייה לבעלה כי היא מכירה את תרבות המערב, אולם אינה מתפתה לזנוח את ערכיה ואת מסורתה. בשנת 1945 נישאה מראד לשחקן המוסלמי אֶנְנֵר וְגֵדִי; כעבור שנה נפטר אביה, והיא התאסלמה והתנתקה מהקהילה היהודית. לימים הייתה מן הזמרות הבולטות בחגיגות מהפכת "הקצינים החופשים" ביולי 1952, בהן שרה שירים לאומיים. משנת 1955 סירבה להצטלם לסרטים, והסתגרה בביתה בקהיר עד לפטירתה בסוף 1995. היעלמותה הפתאומית תרמה לשימור זכרה בשיא תהילתה.

תרומתם של השחקניות והשחקנים היהודים לתרבות המצרית נזכרת לעתים בתקשורת הערבית. היחס אליהם הוא דו-ערכי: יש המייחסים לשחקנים היהודים קשר עם ישראל ורואים בו טעם לפגם; חלק מדגיש את נאמנותם למצרים מולדתם; אחרים מתעלמים לחלוטין ממוצאם הדתי או מכל קשר בין מוצאם לבין נטייה פוליטית מסוימת. הבולטים שבהם - דוגמת לילא מראד, תוגו מזרחי ויעקב צנוע - מוכרים גם מחוץ למצרים. התקבלותם של יהודים בציבוריות המצרית, והפיכת חלקם לגיבורי תרבות, מלמדות על הפלורליזם ששרר במצרים ועל החירות והעושר התרבותי שנהנו מהם יהודי מצרים בתקופה הנדונה.

לילא מראד לאחר התאסלמותה, קוראת בקוראן (1948)

בשנים 1930-1945. הוא היה לבימאי המצליח ביותר בתקופתו, ונחשב למעצב יסודות הקומדיה והסרט המוזיקלי בקולנוע המצרי. רבים מסרטיה היו לקלסיקה קולנועית בתרבות המצרית והערבית, וגם כיום הם משודרים בערוצי הלוויין הערביים. בחמישה מסרטיה כיכב השחקן היהודי ליאון אנג'ל בדמותו של שאלום (שלום) - יהודי מצרי תמים ובר מזל, המקיים ידידות אמיצה עם חברו המוסלמי עֶבְדוּ. בסרטים אלו מתוארים חיי דו-קיום מופלאים בין היהודים לבין המוסלמים, ושני החברים מעדיפים את ידידותם על פני רווחתם האישית. סרטיו המוזיקליים זכו להצלחה כבירה, בכיכובם של זמרים נודעים דוגמת מחמד עבד אַלְוַהַב, אֶם פִּלְתַ'ים ופְרִיד אַלְאֶטְרַש. הקריירה המזהירה של מזרחי נסתיימה בטון צורם: מפיק סרטו החשוב "סלאמה", שבו כיכבה הזמרת אם פלתיים, שלשל את הרווחים לכיסו. מצבו הבריאותי, הנפשי והכלכלי של מזרחי הידרדר, ובשנת 1956 היגר לאיטליה ובה נפטר ב-1987. כַאקִיָה אַבְרָאָהִים נולדה בשם ראשיל אברהם לוי בקהיר. שיריה, כגון הדואט עם עבד אלוהאב "חִפְיִם עֵינִין" (רופא עיניים), הם מהידועים במוזיקה הערבית המודרנית. בשנת 1937 הופיעה בסרט "לִילָא בְּנַת אַלְצַחְרָא" (לילא בת המדבר) וזכתה להצלחה מהירה ומסחררת. בשנים 1937-1954 היא שיחקה ב־20 סרטים. במרביתם גילמה דמויות של נשים בורגניות, עדינות ובעלות אוריינטציה אירופית. בסרטה "זִינַב" (1952), שהשתתף בפסטיבל ברלין, גילמה נערה כפרית שסימלה את מצרים השורשית. לאחר כישלון נישואיה עזבה ראקיה את מצרים ועברה לארצות הברית. מקורות ערביים טוענים שעבדה בניצוגת ישראל באו"ם בשמה המקורי, ראשיל, אך אין לכך בסיס. הקהל המצרי זוכר אותה באהבה רבה. הקריירה של נַגְמָה אַבְרָאָהִים, ילידת קהיר, נמשכה גם בשנות

לעיון נוסף

1. א' שגיא ביזאוי, "התאטרון והקולנוע", בתוך: נ' אילן (עורך), מצרים: קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים, ירושלים 2008, עמ' 161-178.
2. bibalex.org/alexcinema/cinematographers/togo_mizrahi.html